

רוצה להיות חבר שלי? על חברות ואלימות בקרב ילדים ובני נוער בפייסבוק

מירן בוניאל-נסים

ד"ר מירן בוניאל-נסים – מרצה וחוקרת בתחום הפסיכולוגיה של האינטרנט

דוא"ל: meyranbn@gmail.com אתר הבית: <http://tinyurl.com/meyranbn>

מבוא

מה קורה כאשר חברות הופכת לשאלה של אישור בפייסבוק? כאשר רמת המקובלות נמדדת במספר החברים בפייסבוק? כיצד אלימות באה לידי ביטוי ברשת והאם היא "כואבת" כמו אלימות במרחב הפיזי? מה תפקידה של המערכת המשפחתית והחינוכית בהתמודדות עם אירועים ברשת חברתית באינטרנט?

שאלות אלו ואחרות עולות נוכח ריבוי מקרים של אלימות בקרב ילדים ובני נוער, החל מהכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי, ברשתות חברתיות כדוגמת פייסבוק, שם הם הופכים לבריוני רשת או, לחלופין, לקורבנות. במאמר זה תיבחן הזירה החברתית – פייסבוק – במטרה להעריך את משמעותה הן בעיני הילדים המשתמשים בה והן בעיני מערכת החינוך הניצבת אובדת עצות אל מול האלימות הגואה בה. דוגמאות שונות שזורות במאמר לצורך המחשה; אלו שאובות מתוך מקרים אותנטיים אשר הובאו לידיעת המחברת לצורך קבלת ייעוץ והכוונה. במאמר נבחנות גם דרכים אפשריות להתמודדות עם תופעות שונות ברשתות חברתיות, ברמת המניעה וההתערבות.

חברות

לכל שלב התפתחותי יש דפוס מיוחד של חברות האופייני לו. חשיבות הקשרים החברתיים בחיי הפרט מתבססת עם כניסתו לבית הספר ומקבלת משמעות יתרה. אצל ילדים בני 7-8 החברות מבוססת לעתים על נוחיות וכדאיות; בגיל 10-11 החברות נבנית על מערכת נורמות משותפות; בגיל ההתבגרות נרקמת החברות סביב אמון הדדי, הבנה ואמפתיה (סולברג, 2006). על פי הגדרה מילונית, חברות היא רעות, ידידות (אבן שושן, 2001), היינו – היכרות כלשהי המייצרת קשר ערכי של מחויבות, אכפתיות, עניין בין פרטים. אפשר לשער כי בשתי ההגדרות התייחסו לחברות המבוססת על היכרות במציאות הפיזית, אולם השימוש העולה באינטרנט ובתוך כך ברשתות חברתיות מאתגר את המושג המסורתי "חברות". אמנם ברשת החברתית התקשורת נעשית לרוב עם מכרים מן המציאות הפיזית ובבסיסה הצורך בשמירת קשר, אך שלא כבמציאות הפיזית המוכרת, שיש בה מעגלים שונים של חברויות, ברשת החברתית תחת מושג ה"חברות" נמצאים יחדיו חברי נפש עם זרים ומכרים אקראיים עם עמיתים מזה שנים. כולם נחשפים לאותו המידע, ולכולם בדרך כלל זכויות שוות.

הרשת החברתית פייסבוק

פייסבוק (www.facebook.com) היא רשת חברתית חנימית המאפשרת שיתוף עם כל מי שחבר בה. חברות ברשת זו מחייבת פתיחת כרטיס שבאמצעותו אפשר לאתר חברים אחרים ברשת בעלי מכנה משותף כלשהו (בדרך כלל – היכרות מוקדמת). האתר מעוצב באופן נוח ונגיש לשיתוף מידע עם כל מי שהמשתמש רוצה לשתף. ככל שבעל כרטיס ירבה בפרטי מידע על אודותיו (שם מלא, מקום מגורים, שם בית הספר, תאריך לידה, יחידה בצה"ל, השתייכות לתנועת נוער, פרטי השכלה וקריירה ועוד), כך ייקל על אחרים לאתר ולחבור אליו. נוסף על כך מקובל פרסום תמונות כדי להקל על הזיהוי. בישראל (נכון לפברואר 2010) יש 2,452,140 חברים בפייסבוק, 586,620 מהם בני 13-18. האתר מחויב להגנה על קטינים המשתמשים בפייסבוק; על פי התקנון אין לפתוח כרטיס מתחת לגיל שלוש-עשרה, והאתר מתחייב למחוק כל מידע שימצא על ילדים מתחת לגיל שלוש-עשרה (<http://www.facebook.com/policy.php>). ואולם המציאות מראה כי ילדים מתחת לגיל שלוש-עשרה פותחים כרטיס בפייסבוק באמצעות זיוף גילם. יש המעידים כי עשו זאת אף בסיוע ההורים. מעניין לציין עוד כי רבים מהילדים בני פחות משלוש-עשרה יודעים שאין להם היתר להשתמש באתר, אך הם נוהרים אחר צו האופנה. לעומתם רבים מההורים אינם יודעים כלל שיש הגבלת גיל.

פייסבוק בבסיסה היא רשת חברתית, ובזהותה זו היא מקום מפגש חברתי המאפשר שמירה על קשר, תיאום מפגשים, התעדכנות, שיח ועוד. יש הטוענים שבזכות החברות בפייסבוק איתרו מכרים מן העבר שלא יכלו לאתרם בדרך אחרת שהיא נגישה ומהירה כל כך. כמו כן היכולת להתעדכן במהירות מאפשרת לתאם אירועים, ליצור קבוצות סביב עניין משותף, להעביר מידע חיוני לסיוע ולהרעיף מחמאות וחיזוקים. בעצם ברשת החברתית לכל אחד מקום שווה ואפשרות שווה לתפוס את תשומת הלב, מוקד העניינים ומושכות ההנהגה. ילדים ובני נוער מוצאים ברשת זו מקום מרכזי המשאיר אותם "בעניינים", וכך גם ילדים שאינם בלב החברה במרחב הפיזי שלהם חשים שווים ברשת החברתית.

הגולם קם על יוצרו

נראה כי בעולם הדיגיטלי שלנו ידם של הילדים על העליונה, והם לא הגיעו למעמד זה ללא עזרתם המסורה של ההורים. ההורים של ימינו מספקים את הציוד הנדרש ואת חופש הפעולה, ולעתים קרובות פוטרם עצמם מפיקוח בתואנה שאינם מבינים בתחום המחשבים והאינטרנט. כך ילדים נכנסים לאתרים שנויים במחלוקת ללא ידיעת ההורים (גרין, 2006). הצעירים חשים בנוח מול המחשב – להתנסות באתרים וביישומים שונים ברשת, בעוד המבוגרים חסרים את המיומנות והביטחון הנדרשים להתנהלות דומה. אפשר לחזות כאן

בהיפוך תפקידים: ההורה הוא המבקש את עזרת בנו בתפעול המחשב או באיתור מידע ברשת. חוסר הביטחון של ההורה בשימוש במחשב, מחד גיסא, והחופשיות חסרת העכבות של הצעיר באינטרנט, מאידך גיסא, מוליכים לעתים מצבים שבהם ההורה נמנע מלאכוף נורמות בכל הקשור בגלישה בטוחה, שכן הוא עצמו אינו מיומן בכך (בוניאל-נסים ודאו, 2009).

היום אפשר לראות הורים המאדירים את ילדם בזכות המיומנות המופלאה באינטרנט, מבלי לבחון היכן צמחה מיומנות זו ואיך ראוי להעשירה בערכים חיוביים ובכלי התנהגות נחוצים. הילדים הופכים למלאי ביטחון באופן התנהלותם ברשת, נתונים לחטא ההיבריס הקדמון (הגאוה) – בלא כל רצון לשמוע את דעת האחר הבוגר בעולם שנחשב לעולמם. בעזרתם של המבוגרים מוצאים עצמם ילדים "על עץ גבוה" בלי סולם לרדת ממנו כדי לשתף את המבוגרים באירועים של פגיעה וקורבנות. ילדים החשים שהוריהם אינם מתמצאים בתחום, ואף מתייחסים אליהם כאל גאוני מחשבים, נבוכים מכדי לפנות אליהם ולספר היכן שגו או כיצד היו קורבן. כך מצטברים להם קורבנות אשר הופקרו בבדידות של צמרת העץ בלא סיוע.

אלימות ילדים ונוער ברשתות חברתיות כדוגמת פייסבוק

מאפייני השימוש באינטרנט כוללים אנונימיות ואי-נראות (ברק, 2006). ואולם ברשת החברתית מאפיינים אלו מקבלים תפנית מסוימת: האנונימיות בטלה בשל הזיהוי של האנשים העומדים מאחורי כל כרטיס, ואי-הנראות מוחלפת בשלל תמונות מזהות שלעתים אף חושפות יותר משהיה נחשף במפגש פנים אל פנים. נמצא שמאפייני השימוש באינטרנט קשורים בהסרת עכבות, היינו – התנהגות משוללת מעצורים שאינה מתחשבת בנורמות המקובלות (Joinson, 2007), אולם זו אינה בטלה עקב הסרת האנונימיות והאי-נראות. אפשר לזהות גילויי אלימות קשים ביותר כאשר ברור מי האדם העומד מאחוריהם.

אלימות בין "חברים" אשר זהותם ידועה

שיעור ניכר בקרב הילדים ובני הנוער מחוברים לפייסבוק על בסיס יומי. אין הם מפספסים ולו עדכון אחד של חבריהם ברשת. כך שואבת האלימות את כוחה מן הקהל הפוטנציאלי. הקהל המשמש עד למעשי ההכפשה ולחילופי הדברים גדול וזמין – שלא כמו בהעלבה המתרחשת פנים אל פנים, שאז שומעים את הדברים רק הנוכחים במקום. במרחב הווירטואלי, שבו הדברים נותרים חקוקים, יש זמן לכל אחד להיות עד ושותף. להלן כמה דוגמאות שכיחות לצורך המחשה, ובהמשך – דרכים להתמודדות עם התופעות הללו.

לכל חבר בפייסבוק יש כרטיס אישי ובו מרחב הנקרא "קיר" שהוא גלוי לכל חבריו של בעל הכרטיס. כל אחד יכול לכתוב על ה"קיר" שלו ועל ה"קיר" של חבריו, ואף לנהל שיחות רבות

משתתפים הגלויות לעיני כול. כך לעתים מתנהלות שיחות הכוללות עלבונות, קללות וגידופים. חברים המגלים את ההתכתשות מצטרפים לחילופי הדברים וכך נוצר ריב "קולני" רב משתתפים, תופעה המכונה באינטרנט השתלהבות (Flaming) (Willard, 2007). התכתובת מתועדת על "קירות" כל המשתתפים בשיח וכן בדף ראשי לעדכון כל החברים, גם אלו שלא השתתפו בפועל. יש המעידים שחילופי הדברים שלכאורה הכילו קללות ודברים קשים הם חלק משפת היום-יום וללא כוונה אמתית לפגוע, אולם מאפייני השימוש באינטרנט, הממעייטים ברמזים שאינם מילוליים ומגבירים הסרת עכבות, מייצרים במקרה זה התלהמות החוצה גבולות. גם כאלו שלא היו ששים להתערב בחילופי הדברים הופכים עדים ואף יכולים להשתמש בדברים כדי להמשיך בהקנטה במרחבים הפיזיים. ילדים ההופכים לקורבנות של חילופי דברים כאלה מתארים תחושה קשה של שחזור הכאב בכל פעם שהם נכנסים אל הכרטיס האישי שלהם ומגלים את שטף הדברים ההולך ומתעצם – החרדה שמא עוד מישהו כתב עליהם דברים, שחילופי הדברים יזלגו גם למפגש בבית הספר ועוד.

דוגמה אחרת היא סיפורו של ילד בכיתה ו' שפתח בפייסבוק קבוצה סביב זהותו המינית של ילד אחר בשכבה והזמין את כל חבריו להשתתף בקבוצה. המטרה הייתה להקניט את הילד האחר ולהניח הנחות סביב זהותו המינית, לא מתוך עניין או אכפתיות אלא מתוך החצנה ופגיעה לשמה. מנהל הקבוצה פרסם את הקבוצה בין חבריו הרבים בפייסבוק והזמין אותם לאשר חברות בקבוצה. הקבוצה מנתה מספר רב של חברים. את החברים בקבוצה אפשר לחלק לכמה סוגים, בהקבלה דומה עד מאוד לאירועים של אלימות בחצר בית הספר: יש פותח, מנהל הקבוצה (כמו אותו ילד המתחיל במכות), יש המצטרפים במטרה להלהיט את הרוחות באמירות מעליבות (כמו המעגל הראשון המעודד את הילדים המתקוטטים), ויש מי שמצטרפים לקבוצה מתוך סקרנות או ללא שיקול דעת ממשי ואינם פעילים בה (כאותם ילדים המזהים את האלימות ורק צופים בה). למרות ההבדל בין המשתתפים השונים באירוע האלים, אפשר לומר שכל המעגלים משפיעים. אותו ילד שהופך קורבן למכות בחצר בית הספר יוצא בתחושה קשה נוכח ההמון שצפה בו מושפל, בלי להבחין מי עודד, מי נזעק ומי סתם בהה – מבחינתו כולם היו עדים למסע תבוסתו. כך גם במקרה של קבוצת שנאה בפייסבוק. התחושה היא שרבים עדים ושותפים להשפלה ברמות שונות. בקבוצת מיקוד של תלמידי כיתות ד'-ו' בדרום הארץ אמרו הילדים שהם מעדיפים להיות קורבן של מכות בחצר בית הספר ולא בפייסבוק, מכיוון שלאירוע אלים בחצר יש סוף במסגרת הזמן וברור כי להתנהגות כזאת אין כל לגיטימציה. לעומת זאת, אותה קבוצה בפייסבוק הופכת עדות כתובה שנשארת במשך זמן לא מוגבל (גם אם נעשים מאמצים להסיר את הקבוצה, לעתים התהליך אורך זמן רב), אין בהכרח תגובה ממשית של מערכת החינוך כלפי אותן קבוצות ושכיחותן אף מרמזת על לגיטימציה שקטה.

יש ילדים המעידים כי הזירה החברתית בפייסבוק כה משמעותית עבורם עד כי הם מוכנים להיות קורבנות, העיקר שיישארו רשומים כ"חברים" ונראים ברשת החברתית, שהרי בבית הספר אפשר לזהות מיד מי משתייך לאיזו חבורה ומי החברים של מי. אותו ילד שחש שאינו מקובל בחברה יהיה בודד או מרוחק מהפעילויות המרכזיות. ואולם ברשת החברתית יש שוויון מדומה – כולם חברים. שם ביכולתו של היחיד להתעדן בכל הנעשה, ברכילויות, במפגשים ובמסיבות, כאילו היה אחד מחבורה גדולה ושוויונית. מצב זה הופך את האלימות בפייסבוק לאלימות שקטה, היינו אלימות נסבלת – תופעה בעייתית מאוד שאין לקבלה.

אלימות בין "חברים" שזהותם אינה ידועה

בדוגמאות שהוצגו אפשר לזהות את משתפי הפעולה, אולם לעתים יש במרחב המדובר אלימות שקשה לזהות את המעורבים בה. בעת האחרונה פורסמה כתבה המתארת כיצד "בני 12 פרסמו בפייסבוק כי בת כיתתם מציעה שירותי מין... הם הפיצו תמונות הדמיה שלה בעירום ופתחו לה חשבון ברשת החברתית בו היא לכאורה מציעה שירותי מין" (גלובס, 15.3.10). במקרה זה פתיחת הכרטיס תחת שמה של אותה נערה והכנסת הפרטים המזהים שלה הובילו ישירות רק אליה. הסכנה בהתנהגות זו – החושפת אותה להטרדה, השפלה ואף סכנה פיזית ממשית – עצומה. מדובר באלימות באינטרנט מסוג השמצה (Denigration) שמטרתה להרוס תדמית של אדם (Willard, 2007). אִמָּה של אותה ילדה תיארה זאת כאונס לכל דבר. חשוב לחזור ולציין כי המעשה הנידון, לכל הדעות מעשה קיצוני ואלים, נעשה בידי ילדים צעירים עד מאוד (12).

עוד מקרה בקטגוריה זו כולל התחזות ברשת (Impersonation). היות שכרטיס בפייסבוק מכיל מידע רב על בעליו – שם, תמונה, רשימת חברים – קל עד מאוד להעתיקו וליצור כרטיס חדש המכיל אותם פרטים, שכן אין הגבלה על מספר הכרטיסים לכל שם. כאשר פותח הכרטיס החדש הוא מתחזה, קשה עד מאוד לדעת זאת מבעוד מועד. אותו מתחזה פונה לאותם חברים של הילד שהוא מתחזה לו ומזמין מחדש לחבור אליו. אלו מניחים כי מדובר בחברם אשר פתח כרטיס נוסף, אולי אף אינם זוכרים אם הוא אכן נמצא בין מאות חבריהם, והם מאשרים את החברות בלי להסס. כעת אותו מתחזה פותח בשיחות עם חברים ומגדף אותם, מעליב ומסכסך ביניהם. מובן שהתלונות יגיעו במהרה אל אותו ילד שהוא קורבן ההתחזות. ילדים החל מגיל בית ספר יסודי מספרים כי תופעה זו שכיחה עד מאוד והתנהגות כזאת נעשית על ידי מכריהם בשכבה כמעשה ליצנות או על ידי זרים המנסים לחבור אליהם. התנהגות זו אופיינית ל"טרולים" כפי שהם מכונים רשת – אלו הפועלים במסווה במטרה לעורר פרובוקציה (פרויד, 2003). מעניין לציין כי תופעת הטרולים בדרך כלל הציגה התנהגות כזאת בין אנשים שאינם מכירים זה את זה במציאות הפיזית, ואילו במקרה הנידון אפשר לראות את התופעה בין מכרים במסווה האנונימיות.

אלימות ילדים כלפי מבוגרים

ילדים מרגישים כי ידם על העליונה בכל המדובר באינטרנט. כיוון שכך, הם אינם מהססים להפעיל אלימות גם כלפי מבוגרים. אחת התופעות השכיחות בפייסבוק היא פתיחת קבוצות הדנות בטיבם של מורים, והמטרה אינה להלל את מערכת החינוך. קבוצות אלו מציינות את שם המורה בגלוי בקריאה "מי חושב שהוא צריך לפרוש?", "כל מי שחושב שהוא המורה הגרוע ביותר בבית ספר X" וכדומה. קבוצות אלו לעתים משלבות תמונות של המורה שצולם במהלך שיעור בלא ידיעתו, סרטונים וכדומה. שלא כבאירועים שתוארו קודם לכן, שבהם הקורבנות והמקורבנים נכחו באותה הזירה, כאן המורים אינם ערים כלל לנעשה מאחורי גבם. תופעות כאלו מתגלות לרוב "בטעות" כאשר גורם כלשהו בבית הספר, או לחלופין "אורח לא קרוז" ברחבי הפייסבוק (כמו הבן/בת של המורה, תלמיד משכבה אחרת), מתוודע אל הקבוצה ומיידע את המורה בפרטים. מורים אשר נפלו קורבן לקבוצות כאלו תיארנו מגוון של רגשות קשים, החל מהיעלבות ועד קושי ממשי לחזור וללמד את אותם תלמידים. כולם ציינו שזו תקיפה לא הוגנת, משום שהיא נעשית במרחב שבו המורה אינו יכול ואינו יודע לגונן על עצמו.

מה אפשר לעשות? השלכות על מערכת החינוך

תופעת ההליכה עם העדר חזקה מאוד באינטרנט, בעיקר בקרב ילדים ובני נוער. מכיוון שכולם שם, הזירה החברתית המסורתית הועתקה אל המרחב הווירטואלי. בעוד המפגש פנים אל פנים מספק מגוון של רמזים, מעבה את התקשורת ומקל יותר להצביע על התנהגות אלימה, באינטרנט יש מקום רב לפרשנות ולאי-הבנות, וכן דרכי מילוט לטשטוש העקבות (כגון שימוש באנונימיות כדי לא להזדהות בקשר למעשה כלשהו). מעשי הלצה שמאז ומעולם היו חלק מאינטראקציות חברתיות, בייחוד בגיל הנעורים, עוברים גם לאינטרנט – אך שם הם זוכים לחשיפה רבה המעצימה את הפגיעה ולעתים קרובות גובלת בעבירה על החוק. אין ספק – האלימות המתרחשת במרחב הווירטואלי מזמנת אתגר לא קל למערכת החינוך. הילדים רואים במרחב זה זירה בלתי נפרדת מעולמם החברתי ועולם זר ומרוחק מעולמם של המבוגרים. לעתים הם מסתירים ולא מספרים את שאירע ממגוון סיבות: תחושה שהאלימות באינטרנט פחותה ועל כן פחות מקובל להתלונן עליה; חשש שמבוגר ייכנס אל הזירה כדי להבין את התופעה ויבקר אותה; היעדר אמונה ביכולתו של המבוגר לסייע; מחשבה שהנעשה ברשת אינו שייך למרחב הבית-ספרי ולכן אין זה מעניינו להתערב ועוד.

המצב הקיים מחייב התייחסות ישירה והקניית כלים להתמודדות, שכן נראה כי האלימות גואה והפער הדיגיטלי נותר בעינו וקשה להכיל את כל השינויים והצרכים העולים בקרב

הילדים ובני הנוער. להלן כמה כלים אפשריים למניעה ולהתמודדות עבור מערכת החינוך וההורים:

1. חובה לבדוק לאילו גילים מיועדת הרשת החברתית. לדוגמה, פייסבוק מוגדרת לבני שלוש-עשרה ומעלה בלבד. עצם האפשרות לזייף את הגיל אינה הופכת פעולה זו ללגיטימית. יש רציונל בקביעת גיל מינימום לשימוש ברשת החברתית. מכיוון שרשתות חברתיות בנויות על אמירת אמת וגילוי פרטים מזהים, האפשרות שמידע זה יגיע אל גורמים מפוקפקים (אם בשל חוסר ידיעה של הילדים כיצד להתגונן ברשת ואם באמצעות פריצה או התחזות) יש בו סכנה ממשית. אמנם ילדים מעל גיל שלוש-עשרה אינם חסינים מפני סכנה זו, אך בשלב הראשוני יש לאפשר את החברות ברשת לאלו שגילם מתאים. אשר לילדים מעל גיל שלוש-עשרה, חשוב ללמדם להתנהל בחוכמה ובזהירות כדי למזער סיכונים פוטנציאליים.

2. חובה להגדיר את רמת הפרטיות (הגדרות = הגדרת פרטיות) הניתנת ברשת החברתית. ברירת המחדל מאפשרת שכל אדם באשר הוא – חבר ושאינו חבר – יוכל לראות את הפרטים בכרטיס האישי, את התמונות, את רשימת החברים, את תוכני ה"קיר" וכדומה, לכן צריך להגדיר שרק חברים (אלו אשר אושרו כחברים) יוכלו לצפות בכרטיס על כל פרטיו.

3. ילדים נוטים לאשר הצעות חברות כדי לצבור "חברים". ככל שמספר החברים גבוה יותר, רמת הפופולריות נחשבת גדולה יותר, וידוע כי ילדים עורכים ביניהם השוואות במספר החברים שצברו בפייסבוק. כדי שרק "חברים" אשר אומתו כחברים ומכרים במציאות הפיזית יוכלו לצפות במידע המתפרסם בכרטיס האישי, יש לדבר עם הילדים על משמעות המושג "חבר", מהו הרווח וההפסד, היתרון והסכנה שבאישור אנשים ללא סינון.

4. חשוב להציב גבולות ברורים בקשר להעלאת תמונות לרשת החברתית. יש לדאוג שהתמונות לא תהיינה פרובוקטיביות, ושלא יכללו אנשים אחרים אשר אולי אינם מעוניינים שתמונתם תופיע ברשת. העלאת תמונות מגדילה את היכולת לגנוב זהות. העלאת תמונות של אחרים שלא בהסכמתם אסורה בחוק. רשתות חברתיות אמנם בנויות גם על שיתוף תמונות, אך חשוב לדעת כי התמונות עשויות להגיע גם לגורמים מפוקפקים, או לחלופין לגורמי אכיפה כגון משטרה וצבא, ולכן יש לתת את הדעת על התמונות המועלות. ילדים רבים מפרסמים את התמונות מתוך הרגל. העלאת מודעותם לפגיעה אפשרית בפרטיות האחר, לכבוד הדדי ולאופן שהם עלולים להצטייר אצל גורמים אחרים המביטים בתמונות – כל אלה יעוררו בילדים תהליך חשיבה אחראי יותר טרם העלאת התמונות.

5. כפי שצוין, האפשרות להתחזות ברשתות חברתיות גדולה. על כן כאשר מגיעה הזמנה לחברות, רצוי להתקשר או לשלוח מסרון (SMS) לאותו חבר ולשאול אם הוא זה המבקש חברות. אם אין לנער מספר הטלפון של אותו חבר, אפשר לשלוח אליו – טרם

אישורו – הודעה בפייסבוק השואלת שאלה שרק הוא יכול לדעת את התשובה עליה. זהו אמצעי זהירות המסייע לוודא כי רק חברים אכן יאושרו ולא זרים מתחזים.

6. יש לבחון בזהירות את המידע הנכתב על ה"קיר" הגלוי לכול. למשל, הזמנה ליום הולדת – הכוללת ציון מועד ומקום ולעתים גם מספר טלפון, עדכון על מפגש או על הישארות בבית לבד – כל אלה עלולים להיחשף גם לעיני "חבר" בעל כוונות מפוקפקות.

7. השתלחות אלימה בפייסבוק אינה לגיטימית בשום אופן. חשוב לדבר על כך עם הילדים ואף לשקול להכניס את הנושא לתקנון בית הספר בהתייחסות לאלימות ברשת. מומלץ להדפיס תכתובת פוגענית או פרטי קבוצות שגאה כעדות שתאפשר התייחסות לכל המעגלים המעורבים – לפני שמי מביניהם ימחק את השתתפותו או את דבריו ובכך יחמוק מכל עונש.

8. יש לדווח על קבוצות שגאה בפייסבוק. חובה ליידע את בית הספר ואפשר להעביר את הנושא גם לטיפול המשטרה. מדובר באלימות לכל דבר המובילה לפגיעה חמורה בפרט, ואי אפשר לפטור אותה באמירה שהיא התרחשה ברשת. יש להכיר בכל המעגלים המעורבים ולטפל בכולם בהתאם. התייחסות למנהל הקבוצה בלבד אינה מספקת, ו"התחשבות" במשתתפים בקבוצה הטוענים כי לא שמו לב לתכנים שבה גם היא אינה מתקבלת. התוודעות למעשה כזה מחייבת פעולה מערכתית המלמדת על אחריות חברית, "שומרי סף", ועל השלכות האלימות ברשת. כמו כן יש ליידע את ההורים על זכותם לפעול בהקשר זה גם מחוץ לכותלי בית הספר.

9. רצוי לחזק התנהגות חיובית וחברית בפייסבוק כדי להקנות לילדים ערכים חיוביים, למשל – לפתוח קבוצה שנושאה חיובי (התנדבות, תרומה, דיון בנושא לימודי וכדומה). אפשר גם לשוחח עם הילדים, במסגרת הפורמלית או הלא-פורמלית, על נושאים הנוגעים לשימוש ברשתות חברתיות. נושאי שיחה אפשריים: מושג החברות, פרטיות, חשיפה עצמית, אלימות וירטואלית, הצגה עצמית ברשת לעומת הצגה עצמית במפגש פיזי ועוד. דרך דיונים אלו אפשר להתמודד עם תפיסות מוטעות, קיצוניות, ולחזק מידות של אחריות, בגרות וערכים חיוביים אחרים.

פרשת דרכים: שאלות אתיות

נראה שהשימוש בפייסבוק עצום בממדיו, בעיקר מתחת לגיל שלוש-עשרה, והוא מדמה מצב של רתימת העגלה לפני הסוסים. לאחר שהותר לכל הילדים להשתמש ברשת חברתית זו, בידועין או שלא בידועין, עולה השאלה איך להתמודד עם המתרחש שם ואם בכלל להתיר להם את המשך החברות ברשת. ההבנה שהחברות ברשת החברתית כה משמעותית עבור החברים בה מדגישה עד כמה מורכבת ההתייחסות למרחב זה. ילדים החברים בפייסבוק ורואים בכך זירה חברתית משמעותית, גם אם עדיין אינם בני שלוש-עשרה, אם ינותקו ממנה

עשויים לחוש התערערות ממשית במצבם בחברתי. עם זאת, זו אינה סיבה מספקת לאפשר יחסי כוחות אלימים ושיתוף במידע העשוי להעמיד את הילד בסכנה.

מכאן עולה עוד שאלה: האם ראוי שמבוגר יהפוך "חבר" של הילד בפייסבוק? ישנם מורים/מבוגרים אשר מצאו בחברות עם התלמידים/הילדים בפייסבוק דרך למעקב אחר הנעשה שם. זו התנהלות בעייתית: ראשית, אין המורים/המבוגרים "חברים" של הילדים, ולגיטימי שלא ידעו הכל על המתרחש בעולם הילדים. נוסף על כך, אם המורה/המבוגר מנהל בפייסבוק כרטיס פעיל הכולל מידע עליו, הוא הופך לזמין לכל הילדים ומייצר מפגש שעשוי להיות מביך עבורו. בכלל, צריך לנסות להבין מה המשמעות של מורה שנמצא במרחב הווירטואלי של תלמידיו: האם כעת באחריותו להיות שם לעתים קרובות כדי לדעת מה מתרחש? מה קורה אם לא התעדכן בעוד מועד באירוע אלים שנרקם – האם עליו לשאת באחריות כבמקרה של אלימות המתרחשת בחצר בזמן שהמורה אמור להיות שם אך הוא איננו? על מה עליו להגיב ועל מה לא? יתרה מזאת, מצב זה עלול לגרום למורים שאינם מעוניינים בחברות בפייסבוק אי-נוחות כלפי תלמידיהם (אם יש להם כרטיס פעיל ואם לא). ישנם תלמידים החווים דחייה כאשר מורה בעל כרטיס בפייסבוק מסרב לאשרם כחברים. אם כן, אותו חוסר אחידות בין המורים בהקשר זה מייצר לעתים תסבוכות לא קרואות וציפיות כוזבות.

נראה שלרשתות חברתיות כדוגמת פייסבוק כוח רב בחיי הילדים ובני הנוער היום. בכוחן לרומם, להעצים ולחזק – אך גם להפיל ולייסר את השותפים בהן. מערכת החינוך והטיפול מחויבת לתת את דעתה על דרכים לחזק התנהגויות חיוביות ולהגיב על התנהגויות שליליות. כדי להתמודד עם אותן שאלות שהועלו כאן, חשוב לייצר שיח המגדיר גבולות, חוקים ודרכי התמודדות, כדי שהמבוגרים ידעו לא רק להגיב אלא גם לפעול בעוד מועד ובהתאם, והילדים ידעו מה מצופה מהם, מהם הגבולות ומה ההשלכות של התנהגותם. רשת פייסבוק משמשת דוגמה עכשווית אקוטית, אולם "הדבר החדש הבא" כבר בפתח – כצפוי ברשת האינטרנט המהירה בחדשנותה. ככל שהמבוגרים יקדימו וינהלו שיח מגדיר בהקשר זה, כך תהיה הפעולה עקבית ולא רק בתגובה לאותו דבר חדש המסעיר את הצעירים; כך לא יחוש המבוגרים שהם נמצאים צעד אחד מאחורי הצעירים הבקיאיים ברשת; כך יהיו מוכנים ויוכלו לשמש מודל איתן לעבודה יציבה עם הילדים ובני הנוער, ואלו יראו בהם מי שאפשר לפנות אליהם.

מקורות

אבן-שושן, א' (2001). המלון העברי המרוכז. עם עובד בע"מ.

- בוניאל-נסים, מ' ודאו, ס' (2009). תרבות וירטואלית בחברה בין-תרבותית. **עט השדה**, 3, 23-17.
- בני 12 פרסמו בפייסבוק כי בת כיתתם מציעה שירותי מין. **גלובס** 15.3.10. נקרא בתאריך 20.5.10
<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000546638&fid=594&nl=1603>
- ברק, ע' (2006). נוער ואינטרנט: הפסיכולוגיה של ה"כאילו" וה"כזה". **פנים**, 37, 58-48.
- גרין, ד' (2006). תחום המושב הווירטואלי של המאה ה-21. **פנים**, 37, 13-4.
- סולברג, ש' (2006). **פסיכולוגיה של הילד והמתבגר: מבוא לפסיכולוגיה התפתחותית**. ירושלים: י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית.
- פרויד, ד' (2003). **זהירות, טרולים באינטרנט**. מוסף.נט. נקרא ב-20.5.10
<http://musaf.net/search/1120.htm>
- Joinson, A. N. (2007). Disinhibition and the Internet. In J. Gackenbach (Ed.), *Psychology and the Internet: Intrapersonal, interpersonal, and transpersonal implications* (2nd ed., pp. 76-92). San Diego, CA: Elsevier Academic Press.
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Champaign, IL: Research Press.